

УДК 377:338.43

Мельніченко Валерій Володимирович, 1951 р.н. Кандидат педагогічних наук, захистив дисертацію в інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Доцент, заступник декана факультету політичних наук МФ НаУКМА. Має 12 наукових праць з питань управління навчальними закладами в сучасних умовах. Протягом 16 років очолював ПТУ № 40 Миколаївської області. Заслужений працівник народної освіти України, депутат обласної Ради.

Особливості управління професійно-технічним навчально-виховним закладом сільськогосподарського профілю в умовах реформування економіки

У статті автор висвітлює особливості управління навчальним закладом сільськогосподарського профілю, що зумовлені основними змінами в аграрному секторі економіки України.

Професійно-технічна освіта, як невід'ємна складова системи неперервної освіти, спрямована на забезпечення професійної самореалізації особистості, формування її кваліфікаційного рівня, створення соціально активного, морально і фізично здорового національного виробничого потенціалу.

Професійно-технічні заклади освіти надають учням можливість для здобуття повної загальної середньої освіти, створюють умови для продовження навчання, самостійного вибору життєвого шляху. Як зазначено в Концепції професійної освіти України, їх діяльність спрямовується на засвоєння учнями системи загальноосвітніх і спеціальних знань, оволодіння навичками та вміннями, необхідними для трудової діяльності з конкретної робітничої професії на рівні відповідної кваліфікації. Гуманізація, демократизація, науковість змісту, поєднання навчання з продуктивною працею, наступність із загальною середньою і вищою освітою – основні принципи професійної освіти [1].

Водночас зазначимо, що постійні зміни в різних галузях народного господарства, а також поява нових професій зі швидкістю, за якою через певну інертність не завжди встигають нинішні навчальні заклади I-II та III-IV рівнів акредитації, потребують безперервного оновлення знань, необхідних для повноцінного виконання роботи з певної спеціальності впродовж тривалого часу.

З викладеного випливає висновок про необхідність забезпечення випереджаючого розвитку учнів навчальних закладів різного типу. Підвищення рівня загальної та професійної освіти людей посилює їх потребу і в інших знаннях. Йдеться про зміцнення зв'язку економіки з рівнем освіченості, бажанням громадян підвищувати його. Ось чому важливо на кожному етапі соціально-

економічного розвитку визначати особливості управління професійно-технічними училищами для забезпечення сільськогосподарської економіки кваліфікованими кадрами.

При виборі й визначенні напрямку дослідження ми спирались на виконані в Україні дослідження багатьох спеціалістів у галузі педагогічної науки (А.О. Лігоцький, В.І. Луговий, Н.Г. Ничкало, М.Д. Ярмаченко та інших) [2-5].

Вивчення документальних джерел дає підстави для висновку про те, що у досліджуваній період існувала багатоступенева, жорстко централізована та уніфікована система управління. Основним її завданням була організація діяльності закладів освіти на виконання партійно-урядових рішень з підготовки кваліфікованих робітничих кадрів. Для цього вона мала розгалужену організаційну структуру та сталі зв'язки між окремими її елементами.

Перейдемо до аналізу змін, що сталися в змісті управлінської діяльності на рівні конкретного ПТУ сільськогосподарського профілю. Наше дослідження свідчить, що найбільш характерною рисою цих змін було значне розширення прав директора профтехучилища. Але руйнівні процеси, які відбуваються останніми роками в економіці, негативно позначились і на роботі агропромислового комплексу. Виникли нові проблеми управління навчально-виховним процесом у ПТУ сільськогосподарського профілю, де готують кадри для агропромислового комплексу і гостро відчують на собі всі прорахунки в реформуванні сільськогосподарського виробництва.

Перш ніж визначити основні проблеми і шляхи їх розв'язання, ми провели дослідження стану і розвитку агропромислового комплексу Миколаївської області в період реформування земельних відносин в Україні. Виявилось, що і тут активно ведуться пошуки варіантів подальшого

реформування колективних сільськогосподарських підприємств. Визначився один з пріоритетних напрямків, а саме створення на базі земельних майнових паїв приватноорендних підприємств. Досвід свідчить, що це об'єктивно зумовлений шлях розвитку організаційних форм господарювання на селі, їх адаптації до умов ринку.

На основі такого підходу і вийшли укази Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва" (від 10 листопада 1994 р. № 666) та "Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям" (від 8 серпня 1995 р. № 720).

Як доводить світова практика, криза завжди була, є й буде наслідком структурних невідповідностей в економіці, рівня розвитку продуктивних сил та характеру виробничих відносин, які в різних країнах виникають з тих чи інших причин (у постсоціалістичних країнах – через директивно-командне планування). А реформи, навпаки, можуть бути замовною дією щодо виходу з кризи або передкризового стану.

Нерозуміння керівниками органів господарського управління необхідності і неминучості реформ призводить до виснаження не тільки матеріального і фінансового, а й кадрового потенціалу аграрного сектора. Це підтверджують і наші дослідження стану агропромислового комплексу Миколаївської області. Вона розташована на півдні України в басейні нижньої течії Південного Бугу на площі понад 24,6 тис. кв. км. Лише 34% населення проживає у сільській місцевості. А якщо врахувати, що дві третини цього населення не працездатні (пенсіонери, діти) і не всі працюють у сфері виробництва сільськогосподарської продукції, стануть зрозумілими негативні процеси, які відбуваються в аграрному секторі і яких неможливо уникнути без поліпшення підготовки кадрів робітників для села [6].

Як показали наші дослідження, перехід до ринку вимагає істотних перетворень у системі управління сільськогосподарськими навчальними закладами. Принципово нові умови та зміст управлінської діяльності змінили вимоги до якості керівника. Раніше директори сільськогосподарських профтехучилищ повинні були, в першу чергу, мати загальні, але достатньо сталі знання, які треба було використовувати у стабільній системі планового управління. Цінувалися фундаментальність знань, уміння використовувати управлінський інструментарій логічного аналізу. Здатність робити

висновки була основною умовою успіху в прийнятті рішень, оскільки майбутнє ПТУ будувалося із минулого та теперішнього. Такий підхід у цілому був виправданий.

Ринок, змінивши все, вимагає фундаментальних змін не тільки в економіці агропромислового комплексу, але й в управлінні сільськогосподарським навчальним закладом. У нових умовах керівник повинен бути націлений на створення майбутнього часто повністю всупереч минулому та теперішньому. На місце логіки прийшли інтуїція, оперативний науковий аналіз та творчість. Стратегічним напрямом земельної й аграрної політики було і залишається утвердження в Україні приватної власності на землю, а селянина як приватного власника і господаря землі, впровадження ринкових відносин у сфері землекористування в аграрному секторі.

У 1994 р. був прийнятий Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва". Цим документом було започатковано роздержавлення і приватизацію земель сільськогосподарського призначення. У розвиток положень цього Указу в серпні 1995 р. був прийнятий Указ Президента України "Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам та організаціям". Цим самим було розпочато паювання земель колективних сільськогосподарських підприємств між їх членами та видачу правоустановчих документів – сертифікатів на земельну частку (пай).

Паювання земель проходило в дуже важких умовах, тривало понад 5 років до 2000 р. У результаті завершення паювання 6,3 млн. селян стали власниками 26,5 млн. га сільськогосподарських угідь, а середній пай по Україні на одного селянина склав 4,2 га.

Це була безпрецедентна за своїми масштабами і соціальною спрямованістю земельна реформа, що безплатно повернула мільйонам селян право приватної власності на десятки мільйонів гектарів землі. Завдяки цьому на селі виник новий ринковий тип економічних відносин: між селянами – власниками землі та господарськими структурами. Це відносини оренди землі. Правовою базою для розвитку земельних орендних відносин послужив Указ Президента України "Про оренду землі" від 23 квітня 1997 р. За зазначеним Указом вперше встановлено право передачі в оренду земельних часток (паїв) на основі сертифікатів.

По суті сьогодні в державі немає ні колгоспів, ні

колективних сільгоспідприємств. Усі вони перетворилися на інші господарюючі суб'єкти, мають різні форми власності. Організаційна робота повністю завершена, але це – лише початок реформи. Верховна Рада України готує новий Земельний кодекс. Держава вирішує питання диспаритету цін, стимулюючої системи оподаткування для села, забезпечення лізингового постачання техніки. Але одними указами всіх проблем найважливішої галузі, якою є аграрна, не розв'язати. Як показали наші дослідження, у нових умовах ринкових відносин на селі, державі потрібні кваліфіковані робітники – реальні власники землі. Запровадження розробленої нами моделі системи управління ПТУ сільськогосподарського профілю в практику підготовки кадрів для сільськогосподарського виробництва – одна із основних педагогічних умов управління сучасним сільськогосподарським професійно-технічним училищем.

За ринкових відносин директор ПТУ сільськогосподарського профілю поставлений в умови, коли він обов'язково починає усвідомлювати не тільки цінність свободи вибору шляху розвитку училища, а й відповідальність, що з цим виробництвом пов'язана. Тому економічне мислення – не просто багаж економічних знань, а здатність їх використовувати в умовах реформування агропромислового комплексу. Це формування моделі управління училищем, уміння постійно реагувати на обставини, які змінюються, аналізувати їх, коригувати тактику й стратегію управління.

Здатність розуміти ситуацію – це не тільки певні професійні знання керівника сільськогосподарського навчального закладу, а й підприємництво. Власний досвід та досвід колег – менеджерів сільськогосподарської освіти доводить, що незалежно від фахової освіти, керівник навчального закладу повинен мати базові знання з економіки. Це інструменти економічного мислення, якими ми користуємося при аналізі й розв'язанні управлінських проблем.

Менеджмент у нашій моделі управління ми розглядаємо як форму управління ПТУ сільськогосподарського профілю в умовах реформування аграрного сектора економіки, а маркетинг – як процес реалізації ідей розвитку всієї системи професійно-технічної освіти в нових ринкових умовах щодо надання освітянських послуг.

Здатність керівника сільськогосподарського навчального закладу розуміти ситуацію стосується не тільки економічних, а й інших проблем: педагогічних, психологічних, юридичних, соціальних, комунікативних тощо. У цьому зв'язку підкреслимо одне з важливих його якостей – уміння

розуміти поведінку кожного викладача, майстра, будь-якого працівника училища, оцінювати їхні дії. Це сприяє динамічності навчального та організаційних процесів у ПТУ сільськогосподарського профілю.

Враховуючи, що соціально-економічна криза негативно вплинула на розвиток сільського господарства, було внесено корективи в систему управління училищем, які полягають в організації виробничого навчання і практики майбутніх хліборобів на училищних полях навчального господарства. Це підвищує їх кваліфікацію при відсутності робочих місць для практикантів у новостворених аграрних формуваннях після розпаювання земель, допомагає училищам одержувати більше зерна в навчальних господарствах, площі яких потрібно розширювати.

Без структурних змін у сільському господарстві неможливо побудувати ринкові відносини в аграрному секторі економіки і підготувати кадри робітників, що відповідали б вимогам часу.

Звідси випливає необхідність розробки нових організаційно-педагогічних умов управління для ПТУ сільськогосподарського профілю. До організаційних умов ми відносимо підготовку керівників і педагогів сільськогосподарських професійно-технічних училищ для роботи в ринкових відносинах. Нами розроблена модель управління з новими складовими: контрактною системою та колективним договором. Структурні зміни та розвиток ринкових відносин у сільському господарстві пов'язані з розв'язанням навчальних, виховних та кадрових проблем ПТУ.

У Миколаївській області реформовано 356 колективних сільськогосподарських підприємств і на їх базі створено близько 400 нових господарств, які вибрали для себе нові організаційні форми: товариства з обмеженою відповідальністю, кооперативи, приватно-орендні підприємства, фермерські господарства з орендними відносинами, акціонерні товариства та інші формування.

Запроваджуючи модель управління ПТУ сільськогосподарського профілю в період реформування аграрного сектора економіки, ми повинні враховувати об'єктивні умови, які створені в нашому суспільстві завдяки особливостям історичного розвитку. Маючи надію на повернення деяких соціальних гарантій, частина суспільства не завжди здатна сприймати навіть позитивні зміни.

Надмірний, насильно запроваджений колективізм заважав яскравому індивідуалізму лідера-керівника. Велика дистанція між підлеглими й управліннями, що утворилась через диктатуру влади, породила

байдужість з боку виконавців до спроб керівника внести позитивні зміни.

Таким чином, головним завданням управлінської діяльності повинна стати підготовка і формування лідера, керівника, директора, здатного не тільки самому зрозуміти нововведення, а підшукати людей, роз'яснити їм завдання й організувати їх виконання.

Як показує наше дослідження, враховуючи нові ринкові відносини на селі, професійно-технічні училища сільськогосподарського профілю збільшили загальну площу земель навчальних господарств. Але економічна криза негативно вплинула на навчально-матеріальну базу. В училищах області кількість автомобілів зменшилась з 190 в 1993 р. до 120 в 2001 р. Кількість комбайнів із 300 у 1993 р. зменшилась до 240 в 2001 р.

Враховуючи стан навчально-матеріальної бази в ПТУ сільськогосподарського профілю, ми запропонували конкретні заходи щодо збереження мережі профтехучилищ і підготовки кадрів для агропромислового сектора. Вони були внесені автором на сесії обласної Ради до програми соціально-економічного розвитку Миколаївської області на 1998-2000 р. Це, зокрема, створення обласного органу управління профтехучилищами, розширення переліку професій для ПТУ сільськогосподарського профілю, забезпечення працевлаштування випускників училищ, розширення площі земель для ПТУ.

Як наслідок, з 1998 р. незважаючи на зменшення кількості ПТУ, загальна площа земель, яка їм належить, збільшилась з 4859,1 га до 5315,8 га. Кількість орної землі зросла з 4409,3 га до 4690,3 га. Це особливо важливо при нових відносинах в

агропромислового комплексу.

Однією з причин кризи в управлінні профтехучилищами, доведення їх до критичного стану є відсутність чіткої нормативно-правової бази.

Одна з особливостей управління навчально-виховним процесом ПТУ сільськогосподарського профілю в умовах нових, ринкових відносин полягає, головним чином, у тому, що виробниче навчання і практику учні мають проходити саме в навчальному господарстві, оскільки власники паїв у колективних сільгоспідприємствах на сьогодні повністю відмовилися від учнів-практикантів. Із цієї особливості, зумовленої реформами в агропромисловому секторі, випливає й інше: розширення земель навчального господарства дає можливість запровадити частковий госпрозрахунок і за кошти, одержані від прибутку, зміцнювати навчально-матеріальну базу, певною мірою задовольняти соціальні потреби учнів та педагогів. Крім того, слід врахувати, що сільські райони малонаселені, а кількість підприємств у них обмежена. І саме передбачення потреб ринку праці на найближчу перспективу дозволяє вчасно змінювати і доповнювати перелік професій. Тут важлива і співпраця з районним центром зайнятості. Завдяки такому підходу, ми змогли збільшити кількість професій з трьох до 11.

Суттєве значення мало впровадження розробленої нами моделі управління училищем сільськогосподарського профілю. Але для цього передусім потрібно було забезпечити організаційно-педагогічні умови, які б відповідали новим відносинам в аграрному секторі, запровадити контрактну систему праці і колективний договір.

Література

1. Кодекс законів про працю України. – К., 1991. – 269 с.
2. Лігоцький А.О. Система різнорівневої підготовки фахівців в Україні.: Дис. ... д-ра пед. наук. – К.: АПН України, 1997. – 377 с.
3. Луговий В.І. Тенденція розвитку педагогічної освіти в Україні: Дис. ... д-ра пед. наук. – К., 1995. – 412 с.
4. Ничкало Н.Г. Європейський контекст у трансформації професійно-технічної освіти України // Шлях освіти. – 1998. – № 2. – С. 14-18.
5. Ярмаченко М.Д. Деякі методологічні питання управління системою освіти в Україні // Шлях освіти. – 1996. – № 1. – С. 15-18.
6. Виготский А.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1996. – 536 с.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2001 р.